

## A türelmetlen géniusz

Aki ismerte, tudja, Vekerdi László mindig türelmetlen volt. Nem hallgatta végig a vele beszélőt, hanem átvette a szót és a lényegre tért. Fulladt hangon, mellbevágó aforizmák zuhatagával fejezte ki rögtön, milyen keveset is tudnak mások az egész világ egész művelődéstörténetéről, és főként mennyire nem is értik azt az egészet.

Kellemetlen ember is volt. Először is mindent megtanult. Másodszor is nem volt figyelemmel a tekintélyekre, még akkor sem, ha éppen szakmai főnökéről volt szó (aki egyébként nem is mindig volt képzetlen, csak hát nem volt ...Vekerdi omnivorens szintjén)<sup>1</sup>. Kevés pártolójának egyike (a kiváltképpen művelt matematikus, Rényi Alfréd) mondta: „Amióta ő itt van a Matematikai Kutatóintézetben, rájöttem, hogy nem az a legkellemetlenebb munkatárs, aki a legbutább. Hanem az, aki a legokosabb.” Amihez – kortársaimhoz szólva – hozzátehetem (az utókor meg úgy-egyem érti!): ebben az intézetben Szabó Árpád is menedéket nyert.

Vekerdit nem üldözték! Ő megelőzte az intézményesülő és hivatalos eltávolítási reflexet: maga volt olyan, hogy irritálta a butákat és a hivatalnokokat. (Mint mondjuk Semmelweis.) Sőt, mint már mondtam, a nem-butákat is. Amikor tanulmányt tett közzé a „modern” francia történettudományról, pontosabban az Annales-iskoláról, amelynek azonnali követésére buzdította olvasóit, két legkiváló történészünk (Benda Kálmán és Kosáry Domokos) mondta: még szerencse, hogy egy „könyvtáros” fedezte fel azt, amit mi egy emberöltő óta már „csinálunk”. Így legalább nem nekünk kell népszerűsíteni eredményeinket. – Ez az ironia jól jelzi az 1960-as években az újítók, a határokat feszegetők egymásra utaltságát és konkurenciaféltelmét is.

Persze azért üldözték is. Főként nézetei miatt, noha közvetlenül nem politizált, csak társadalomtudósként. A korban közismert megnevezéssel „nehéz ember” volt, a maga útját járta, a maga igazától egy lépést sem hátrált. Ezért volt „csak” tudományos könyvtáros, és nem tudományos kutató, „csak” tudománynépszerűsítő a Magyar Rádióban, és „csak” népszerűsítő könyvsorozatok megálmodója (mint a *Gyorsuló Idő*).

A türelmetlen ember nem is tudományos kutatói sarzsira vágyott, hanem arra, hogy közvetlenül „mindenkihez” szóljon, nem csupán az egyetemi oktatói szobában kevesekhez – akik majd talán egy generáció múlva adják tovább az új ismereteket –, hanem rögtön és azonnal kívánt *instauráció magnát* elérni. Kiváló rögtönző volt, akinek ötletei mintegy előadás közben jutottak kifejezésre. 1974-ben az első nemzetközi magyar jeltudományi konferencia Tihanyban volt. Odaúton a középkori európai technikai „forradalomról” beszélt, szinte prófétai lelkesedés-

---

<sup>1</sup> Legyen szabad, éppen a méltott szellemében őszintén írnom. Pedig már előre tudom, nem fogom elérni az ő őszinteségének (1) bátorságát, (2) tájékozottságát, (3) igazságát.

sel. A konferencia első adódó szünetében (pillanatában) meg is szervezte, hogy egy-két ember ruccanjon át az örvényesi ipari műemlék vízimalomhoz, amely akkor igazi ritkaságként magántulajdonban volt. Minthogy sokaknak ellenállhatatlanul szuggerálta a malomlátogatás ötletét, végül is majd mindenki ott volt. A helyszínen már egy másik előadást tartott – új felismerésekkel. Hát még a visszaúton Pestre (a konferencia vége előtt, mert azt már megunta)! A legfrissebb nemzetközi irodalomra hivatkozott – amit persze csak ő ismert, és a Balatonon utána sem tudott nézni, de erre nem is volt szüksége, bámulatos olvasói memóriájával újból és újból össze tudta rakni ezeket, mintegy az akkor még fel sem talált Rubik-kockaként. (Minthogy nem emlékeztem arra, Tihanyban miről adott elő, utánanéztam a konferencia tekintélyes méretű kiadványában. Itt nincs írása. Arra gondolok, leginkább Jancsó Miklós filmjeinek jelképrendszerének vitájához szólhatott hozzá.)

Szuggesztív tudománynépszerűsítő volt. Megint alighanem csak kortársaim értik, ha azt írom: ugyanúgy, mint Anghi Csaba, Öveges József, Benedek István (és még egynéhányan mások). Bár tőlük nagyon is különbözött abban, ahogy ő a tudományról beszélt. Ő ezt nem kedves anekdotákban mutatta be, nem állatkölykök hancúrozásáról beszélt, és nem is csak a középiskolai szertárban elvégezhető kísérletek megcáfolhatatlan törvényszerűségét képviselte. Ő rögtön az elméletet, a tudomány logikáját (és etikáját) mutatta fel. Nem magát állította előtérbe. A tiszta tudomány szólalt meg műsoraiban. És nem hazudott, nem blöffölt. Olyasmiről nem beszélt, amihez nem értett. Noha született ellentmondó volt, aki rögtön megkérdőjelezte, amit előtte más mondott, ám mindig valamilyen új, szintetikus és megbízható ismeret felmutatásának érdekében tette ezt. Beszélgetőpartnerét nem alázta meg.

Nyilván személyes motiváció miatt is, a meghurcolt, félreállított emberek mellé állt. Olyan népnevelő elánnal beszélt róluk, mint Karácsony Sándor vagy Németh László szokta. És ő is úgy gondolta, ezek az „ügyek” az egész társadalmat kell, hogy érdekeljék. Mintegy példaképei folytatójának tekintette magát. Ő is egész nemzetét akarta felemelni. Az „egész” szó itt igazán fontos. Gyakran megemlítik, az Akadémiai Könyvtár beszerzési osztályára kerülve mennyire hatékony volt a modern nyugati könyvek hozzánk bejuttatásában. Ám a kortársak még ennél is többre értékelték, hogy Erdélybe és más, határainkon túli magyar intézményekbe mennyi magyar könyvet juttatott el – legtöbbször furfanggal és leleménnyel. Nem véletlen, hogy külföldi magyar tudósok Budapesten legelőször hozzá mentek könyvekért. Hálából a *Korunk Könyvek* sorozatában jelent meg *A matematikai absztrakció történetéből* című zsebkönyve (1972). Mint oly sokszor, itt is ravaszul kezdi a könyvet: szinte riogatja az olvasót, milyen bonyolultnak tartott témába vágta a fejszóját. Hogy aztán élvezetesen kalauzolja végig az OLVASÓT az ókori Egyiptomtól a kortárs matematikusokig. Ma is lebilincselő olvasmány.

Viszont mára szinte „vulgármarxistának” hat, ahogy az elméleti matematikát mindig a kor társadalmi igényeihez kapcsolja. Például a valószínűségszámítást a világkereskedelem könyvelésének kibontakozásához. Gondolom, mosolyogna e minősítésen – hiszen ő aztán nemhogy vulgár-, hanem semmilyen marxista sem

volt. Csak a tényeket ismerte el, és egy kicsit az „az isteni igazsághoz” közelebbinek tartotta a matematikát, mint amilyen az valóban. Ugyanis minél inkább elméleti egy tudomány, annál inkább megvan a maga „önmozgása”. Azok a matematikai egyenletek ugyanis, amelyekkel később például a relativitáselméletet meg a kvantummechanikát lehetett leírni, nem igazában aktuális gyakorlati feladatok megoldására születtek meg, hanem a matematikusok érdeklődésének önmozgása miatt.

Kolmogorov számelméletét Puskin verseinek fonémastatisztikájára alkalmazta – ami azért nem kenyérkereső foglalatosság. A topográfia legismertebb problémái közé tartozik, hogy Königsberg (ma: Kalinyingrádnak hívják, ám ettől a probléma ugyanaz maradt!) hídjain végig lehet-e úgy menni, hogy a hidakat csak egyszer érintsük. Vagy: hány szín kell ahhoz, hogy egy kontinens politikai térképén minden szomszédos országnak eltérő legyen a színe? Amikor az 1960-as évek legvégén végre számítógépeket hoztak be Magyarországra, ha felmentünk a Központi Fizikai Kutatóintézetbe ezeket megnézni – hamar kiderült, hogy a legjobb szakértők állandóan sakkoztak –, persze számítógép segítségével és hasonló szovjet intézetek kibernetikusaival, akik sakkprogramját akkor még a volt világ-bajnok, Botvinnik irányította... Ennek sem sok volt a népgazdasági kihatása.

Vekerdi talán ifjúkorában is leginkább írónak készült. Az emberi képesség és értékvilág kifejlesztését tartotta később is feladatának, mintha mindenkitől és mindig katarzist várt volna.

Noha tekintélye évtizedek óta csorbítatlan volt, és utóbb még elismerő kitüntetések is hullottak mellére – mégsem eléggé. Különös, hogy 1989 után sem kapott tehetségéhez és látóköréhez méltó feladatot – mondjuk az oktatás tervezésében. Noha biztos azt mondták az ettől meghökölők, hogy Vekerdi túl sok témával foglalkozik, meg akkor már „öregnek” is lehetett nevezni. Úgyhogy az utóbbi évtizedekben továbbra is csak a kibic szerepe maradt számára. És noha magam igazán nagy izgalommal vártam legutoljára megjelent könyvét – a 18. századi hazai pestisjárványokról –, azért Vekerdi géniusza ennél fontosabb témában is megszólalhatott volna! Egy *didactica magna* megírásához nála semmi sem hiányzott, csak az alkalom... Egyébként a hihetetlen munkabírású ember élete végéig mindig talált magának fontos elfoglaltságot. Csak hát kaphatott volna ezeknél hatékonyabb feladatokat is.

Simonyi Károly nagyszerű fizikatörténete jelzi, kortársai között mások is felfedezték, hogy műveltségünk mégiscsak homogén kellene hogy legyen... Ám Vekerdi halálakor rögtön az jut eszünkbe, hogy igazi utód, igazi tanítvány nélkül maradt. Természetesen tudjuk, megváltozott a világ. A televízióvetélkedők korában már Vitray Tamás vagy Vágó István lett a tömegkommunikáció által igényelt polihisztor mintapéldánya. És akkor még nem is említettük a mára egyre szaporodó új „mintát”: a mondanivaló nélküli beszédöntő gépeket, a csak magukról fecsegőket meg a babona és áltudomány (jó pénzért) terjesztőit. Vekerdi még a tudatlanságnál is jobban gyűlölte az áltudományt, a jópofáskodás érdekében csillogtatott tudást.

Noha kegyeletsértőnek tűnik, mégis azt kell mondanom: ezt a csatáját nem nyerte meg. Persze: nem ő gáttá a történelem kerekeit.

A „legrosszabbkor” halt meg: a bejgli és a trombita ünnepei között, úgyhogy azonnal nem is vált országos hírré eltávozta. És ha most fel is fogják idézni alakját, sok „harcostársa” fog támadni, nem hiszem, hogy most rögtön folytatódni fog életműve. Pedig ránk férne egy ilyen tiszta és türelmetlen géniusz jelenléte!

Például ki lehetne adni „összes műveit”. És nemcsak írásban, hanem például a *Véges végtelen* adásait hangzó módon is. Akkor az elfojtott dühvel ismeretterjesztő nagyszerű ember valóban köztünk maradna!

*Voigt Vilmos*